

I. ROZPRAWY I ANALIZY

DOI: 10.17951/et.2025.37.29

Piotr Sobotka

Instytut Slawistyki PAN, Warszawa, Polska

ORCID: 0000-0002-6880-8255

e-mail: piotr.sobotka@ispan.edu.pl

Pojęcie i miejsce pragmatyki w koncepcji integralnego opisu języka Jurija Derenikowicza Apresjana

The Concept and Role of Pragmatics in Yuriy Derenikovich Apresyan's Integrated Theory of Linguistic Description

In memoriam Georgi Apresjan

Abstract: The article examines the concept of pragmatics in the work of Yuriy Derenikovich Apresyan, situating it within the broader framework of semiotic theory. It explores the definitional evolution of pragmatics in Apresyan's writings, tracing its initial alignment with the perspective of Charles Morris, which linked pragmatics to the relationship between linguistic expressions and their interpreters. In his later works, Apresyan shifted his understanding of pragmatics, redefining it as the attitude of the speaker to reality, to the content of the utterance, and to the addressee, encoded in language. The discussion highlights the role of pragmatics within Apresyan's theory of integrated linguistic description, developed through extensive lexicographical, semantic, and syntactic research. The analysis focuses on linguistic markers of pragmatic information, the judgments speakers make regarding pragmatic aspects of signs, and the lexicographically relevant mechanisms underpinning these processes.

Keywords: theory of language; pragmatics; semantics; lexicography; linguistic historiography

Termin *pragmatyka* został wprowadzony w obieg naukowy w latach 30. XX w. przez Charlesa W. Morrisa (1938) na określenie gałęzi semiotyki zajmującej się badaniami relacji znaków do ich *interpretantów*, tzn. – mówiąc najprościej i w myśl ustaleń Charlesa S. Peirce'a (1998: 478) – do indywiduów

interpretujących i rozumiejących znaki. Sama nazwa tego działu, utworzona na wzór wyrazu *semantyka* (*semantics*, *semantique*), powstała z podstawy o pochodzeniu greckim. W języku greckim *prāgma*, *-atos* to m.in. w liczbie pojedynczej ‘czyn’, ‘rzecz’, ‘zdarzenie’, a w liczbie mnogiej ‘okoliczności’, ‘warunki’, ‘sytuacja’. Sam Morris nie tłumaczył motywacji terminu, ale na podstawie zakresu, z jakim łączył pragmatykę, można sądzić, że odwoływał się raczej do sytuacyjnego niż przedmiotowego znaczenia greckiej podstawy.

Nie dysponujemy jednolitą koncepcją pragmatyki. Już na gruncie semiotycznym i filozoficznym ścierały się poglądy odmiennie definiujące tę dziedzinę, por. Morris (1938), Carnap (1942), Katz (1977), Kempson (1988), Davis (1991)¹. W pracach tych kładzie się m.in. nacisk na związek badań pragmatycznych z układem odniesienia, w którym dochodzi do aktualizacji danego zdania jako wypowiedzi, podkreśla się rolę nadawcy wypowiedzi lub też uwzględnia się sytuację nadawczo-odbiorczą wraz ze strategiami stosowanymi przez uczestników aktu mowy w celu zdekodowania intencji i działań mówiącego². W centrum filozoficznych ujęć pragmatyki znajdują się m.in. zagadnienia związane z teorią aktów mowy wraz z ich podziałem na akty illokucyjne i perlokucyjne, performatywnością wypowiedzi i językiem jako narzędziem działania, intencją wypowiedzi, zasadami konwersacyjnymi,

¹ Odnotowuję tylko w wyborze prace o zasięgu światowym opublikowane przed opracowaniem przez Jurijsa D. Apresjana kolejnych tekstów poświęconych pragmatyce lub takich, w których o niej mowa. Moim celem jest m.in. próba rekonstrukcji możliwych filiacji między ujęciem Apresjana a stanowiskami innych badaczy. Z tego też względu rezygnuję w aparacie naukowym z przywoływania prac, które niezależnie od ich istotności naukowej nie znalazły się w zasobie erudycyjnym Uczzonego albo ich siła oddziaływania na inne ustalenia była znikoma. Przykładowo, mimo że w publikacjach Apresjana nie ma nigdzie śladu bezpośrednich odwołań do prac Carnapa, przywołuję poglądy tego filozofa, ponieważ jego koncepcja pragmatyki w pewnym zakresie rezonowała z innymi ujęciami, na które powoływał się Uczony.

² Zdaniem Carnapa (1942) domeną pragmatyki jest odniesienie w badaniach do mówiącego lub, mówiąc bardziej ogólnie, do użytkownika języka. W ujęciu Katza (1977) komponent semantyczny właściwie reprezentuje tylko te aspekty znaczenia zdania, które idealny nadawca-odbiorca języka znalazłby w sytuacji anonimowego listu, gdy nie miałby żadnej wskazówki co do motywu, okoliczności transmisji lub jakiegokolwiek innego czynnika istotnego dla zrozumienia zdania na podstawie kontekstu jego wypowiedzi. Te dodatkowe okoliczności stanowią obszar zainteresowań pragmatyki. Według Kempson (1988) fakt, że słowo lub fraza ma określone znaczenie, wyraźnie należy do semantyki. Z kolei twierdzenie o podstawach przypisywania określonego znaczenia słowu lub frazie nie należy już do semantyki i być może ze względu na to, że odnosi się do sposobu użycia języka, powinno być zaklasyfikowane jako część pragmatyki, krzyżującej się zakresowo z metasemantyką. Pragmatyka według Davisa (1991) operuje na intencjach komunikacyjnych nadawców, zastosowaniach języka, które wymagają takich intencji, oraz strategiach, które odbiorcy stosują, określając, jakie są te intencje i działania, aby mogli zrozumieć, co nadawca zamierza przekazać.

teorią implikatur, heurystykami interpretacyjnymi, teorią relewancji, jak też ironią i metaforą objaśnianymi z perspektywy teorii pragmatycznych (por. Trzebińska i Czoska 2016; Witek 2016). Większość z tych obszarów badawczych rozpatrywana jest również na gruncie językoznawczym (por. Awdiejew 1987).

W opracowaniach tak filozoficznych, jak i językoznawczych zakres badań pragmatycznych ustala się z reguły w odniesieniu do zakresu badań semantycznych. Zgodnie z najczęściej przyjmowanym w językoznawstwie konsensusem, podczas gdy semantyka zajmuje się aspektami znaczenia podlegającymi ocenie w kategoriach prawdy i fałszu, to obserwacje pragmatyczne zazwyczaj nie zmierzają do wykrycia warunków, przy spełnieniu których zdanie jest prawdziwe bądź fałszywe. Najczęściej natomiast orzeka się o fortunności czy szczęśliwości danej wypowiedzi ze względu na aspekty pragmatyczne jej użycia. Semantyka zwykle zajmuje się niezależnymi od kontekstu aspektami znaczenia, natomiast pragmatyka aspektami, w których kontekst pełni podstawową funkcję i w związku z tym musi być brany pod uwagę w procesie interpretacji wypowiedzi. Przy czym kontekst jest najczęściej rozumiany szeroko jako kontekst wypowiedzi (przedtekst, rodzaj dyskursu itp.), a także kontekst uczestników aktu mowy, ich wzajemne relacje, posiadana przez nich wiedza, ich cele komunikacyjne oraz społeczne i fizyczne otoczenie aktu mowy. Podczas gdy przedmiotem zainteresowań semantyki są konwencjonalne aspekty znaczenia oraz same konwencje semantyczne, jak np. analityczność pewnych zdań, reguły implikacji, referencji, ustalone relacje formalno-znaczeniowe, to w optyce badań pragmatycznych znajdują się niekodowe znaczenia czy funkcje uzależnione i ustanawiane kontekstowo. W podejściu semantycznym kładzie się nacisk na zdyscyplinowany i możliwie sformalizowany opis znaczenia jednostek języka, natomiast w ujęciu pragmatycznym na ich użycie i charakterystykę funkcjonalną.

Koncepcję opisu języka wypracowaną przez Jurija Derenikowicza Апреjsana można traktować jako *sui generis* semantyczno-składniową. O tym nachyleniu podejścia badawczego Uczonego świadczą chociażby zagadnienia szczegółowe, którymi się zajmował od samego początku swojej pracy naukowej. Obok bowiem tekstów związanych z szeroko rozumianymi aspektami leksykograficznymi i metaleksykograficznymi, badacz podejmował wątki teoretycznojęzykowe, zwłaszcza w kontekście metod i założeń lingwistyki strukturalnej, semantyczne oraz składniowe. W optyce jego zainteresowań znajdowały się m.in. kwestie związane z analizą znaczenia, klasyfikacją wyrażeń języka na podstawie kryteriów znaczeniowo-składniowych, z wymaganiem walencyjnymi czasowników, poszukiwaniem metajęzyka opisu znaczeń słów, interpretacją semantyki w kontekście składniowym itp. Wydaje

się, że nie będzie przesady w twierdzeniu, iż leksykografia utorowała drogę Uczonemu w kierunku pogłębionych studiów semantycznych i składniowych. Te zaś, ujęte w zdyscyplinowany model zintegrowanych badań języka, nakierowały wzrok Apresjana na zagadnienia pragmalingwistyczne. U źródeł zatem i semantycznej, i pragmatycznej koncepcji Apresjana leżą – jak się zdaje – konkretne, empiryczne problemy opisu leksykograficznego. Trzeba jednak przyznać, że pragmatyka w zaproponowanym przez niego ujęciu nie odgrywa roli pierwszoplanowej, jeśli można się tak wyrazić. Niezależnie jednak od tego, stanowi ważny i niezbywalny aspekt opisu języka.

Pierwsze wzmianki w pracach Jurija Apresjana na temat pragmatyki obecne są już w monografii poświęconej eksperymentalnemu badaniu semantyki rosyjskiego czasownika (Apresjan 1967: 6–7), gdzie Uczony łączy znaczenie pragmatyczne z pozajęzykową indywidualną reakcją odbiorcy jakiegoś komunikatu na dany bodziec językowy (wyrażenie języka). Natomiast znaczenia denotatywne, sygnifikatywne i składniowe są w tym ujęciu identyczne dla wszystkich uczestników aktu mowy. Zdaniem Apresjana znaczenia składniowe stanowią przedmiot badania składni, sygnifikatywne i denotatywne – semantyki, a pragmatyczne – pragmatyki. Wydaje się, że na takie rozumienie pragmatyki we wczesnych pracach Apresjana zasadniczy wpływ wywarły poglądy semiotyczne Morrisa (1938; 1946, 1971) i semantyczne Ullmanna (1957), wyraźnie skłaniających się ku sytuowaniu pragmatyki po stronie interpretatora znaku.

Rewizję tych początkowych poglądów Jurija Apresjana odnośnie do zakresu badań pragmalingwistycznych przynosi już rozprawa doktorska (odpowiednik w polskich realiach rozprawy habilitacyjnej), opublikowana w 1974, lecz pierwotnie przygotowana do druku w roku 1970³. W pracy tej pragmatyka odnosi się do informacji o stosunku nadawcy lub odbiorcy wypowiedzi do sytuacji, o której mowa w danym przekazie (Apresjan 1995b: 56). Nowa formalizacja definicji pragmatyki przenosi akcent z samego odbiorcy komunikatu na jego nadawcę, a dopiero potem uwzględnia odbiorcę wypowiedzi. Ponadto odnosi się nie tyle do reakcji na wyrażenie bodźcowe, jak w poprzednim ujęciu, ile do stosunku do sytuacji orzekanej w wypowiedzi. Źródłem modyfikacji koncepcji pragmatyki przez Uczonego można upatrywać z jednej strony w ewolucji jego poglądów związanej z oglądem szerokiego materiału empirycznego, z drugiej zaś w konfrontacji jego myśli z koncepcjami dyskutowanymi wśród filozofów i językoznawców II połowy XX w. Niemały wpływ na krystalizację nowego spojrzenia na pragmatykę mogły m.in. wyrzucić poglądy Anny Wierzbickiej, z którą Apresjan nawiązał

³ Chodzi oczywiście o *Semantykę leksykalną* (Apresjan 1974), której publikacja w 1970 została wstrzymana, a jej maszynopis skonfiskowany przez władze partii komunistycznej.

kontakt w połowie lat 60. XX w., a także prace Jerrolda Katza (1966: 44–45; 1977), którego rozumienie pragmatyki pozostawało częściowo pod wpływem myśli Carnapa (1942). Przy czym odniesienia do Katza wydają mi się najbardziej prawdopodobne, gdyż ich ślady odnajdziemy również w lekturach badacza.

W drugiej połowie lat 80. i na początku lat 90. XX w. Jurij Apresjan rezygnuje z uwzględniania w definicji pragmatyki odbiorcy wypowiedzi, poprzestając na jej nadawcy i jego stosunku do różnych aspektów aktu mowy wyrażanego poprzez najrozmaitsze oceny (Apresjan 1986, 1988a, b, 1990, 1992). Stosunek ten musi zdaniem Uczonego mieć charakter utrwalony w języku. Badacz zatem w swoim ujęciu pragmatyki kładzie nacisk na oceny zleksykalizowane lub zgramatyzalizowane, wbudowane bezpośrednio w treściowy aspekt jednostek języka. Takie rozumienie pragmatyki wyłoniło się najprawdopodobniej ściśle w kontekście autorskiej koncepcji integralnego opisu języka i jej leksykograficznego zastosowania, czyli leksykografii systematycznej.

Wedle podstawowych założeń tego modelu opis języka obejmuje w ścisłej koordynacji analizę jednostek leksykalnych w perspektywie gramatycznej, zwłaszcza składniowej, i ujęcie gramatyki służące zrozumieniu zjawisk leksykalnych. Opis integralny dąży do sformalizowania słownika i gramatyki tak, aby obie klasy pozostawały ze sobą w ścisłej korelacji pod względem wszystkich rodzajów informacji, których są nośnikami. Zdaniem Apresjana, realizacja tego modelu wymaga z jednej strony pracy nad całym zasobem leksykalnym z uwzględnieniem cech, które nie mają bezpośrednio charakteru leksykalnego, z drugiej zaś, pracy nad całym zestawem reguł gramatycznych, które mogą wymagać uwzględnienia również właściwości semantycznych, pragmatycznych, komunikacyjnych i prozodycznych, wraz z danymi istotnymi z punktu widzenia leksykalizacji zarówno poszczególnych leksemów, jak i małych ich typów. Ideą kluczową jest tu grupowanie jednostek słownikowych w typy leksykalne i charakteryzowanie tych jednostek w terminach wspólnych tym typom, łącznie z implikowanymi przez nie regularnościami. Teoria integralnego opisu języka zakłada, że słownik i gramatyka na najogólniejszym poziomie uzgodnione są ze sobą pod względem umieszczanej w nich informacji lingwistycznej, również pragmatycznej, sformalizowanej na podobnych zasadach (por. Apresjan 1995a, 2000).

Dojrzała koncepcja pragmatyki w myśli Jurija Apresjana została zoperacjonalizowana w kilku wymienionych wyżej pracach, które następnie zostały włączone do monografii, stanowiącej wykład teorii integralnego opisu języka (Apresjan 1995a: 135–241)⁴. Niewątpliwie u jej źródeł legły dwa czynniki:

⁴ Trzy rozdziały z tej książki odnoszące się do pragmatyki zostały przetłumaczone na

dotychczasowe prace leksykograficzne Apresjana i kierowanego przez niego zespołu oraz dynamiczny rozwój badań pragmatycznych w językoznawstwie światowym. Należy jednak zaznaczyć, że Apresjanowskie pojęcie pragmatyki, być może ze względu na to, że koncepcji tej przyświeca cel praktyczny, tzn. ujęcie leksykograficzne jednostek języka (obiektów leksykograficznych), ma charakter autorski i odbiega od wielu innych teorii pragmatycznych. Apresjan interesuje się pragmatyką o tyle, o ile ma ona charakter *stricte* lingwistyczny. Innymi słowy, ogranicza swoje pole obserwacji w tym zakresie do językowych wykładników kodujących za pomocą środków dostarczanych przez język wyłącznie istotną leksykograficznie informację pragmatyczną. Poza zasięgiem tego ujęcia znajdują się np. gesty oraz komunikacja niewerbalna i ich korelacja z aktualizowanymi wypowiedziami, izolowane i w związku z tym nieutralne językowo użycia języka, jak również wpływ czynników neuropsychologicznych na rozwój i realizację mowy.

Apresjan identyfikuje istotną z leksykograficznego punktu widzenia informację pragmatyczną z trzema aspektami: zleksykalizowanym bądź zgramatyzalizowanym stosunkiem nadawcy do 1) rzeczywistości, o której mowa w wypowiedzi, 2) treści wypowiedzi oraz 3) jej odbiorcy. Stosunki te – jak to zostało powiedziane wyżej – mogą być wyrażane za pomocą różnego rodzaju ocen właściwych każdemu aspektowi, do czego jeszcze powrócę. Formułowanie ocen odbywa się przede wszystkim za pomocą wyspecjalizowanych w tym celu określonych środków językowych: 1) leksykalnych; 2) powierzchniowych, związanych z linearnym uporządkowaniem przekazywanych w wypowiedzi porcji informacji czy z izolacją składniową komentarzy odnadawczych; 3) prozodycznych, powiązanych z nacechowaną intonacją czy emfazą; 4) składniowych, operujących m.in. na stopniu kompletności informacji i realizacji wymagań walencyjnych, oraz 5) morfologicznych, zwłaszcza powiązanych z określonym rejestrem stylistycznym. Zdaniem Apresjana nośnikiem informacji pragmatycznej są najczęściej różne wymienione wyżej środki współdziałające ze sobą, nie zaś jeden określony wykładnik pragmatyczny. Innymi słowy, konkretne zabarwienie pragmatyczne odbiorca komunikatu dekoduje, czasem z odwołaniem się do swojej wyobraźni, odczytując intencje nadawcy na podstawie synergii – jeśli można się tak wyrazić – kilku wykładników z różnych poziomów wyrażania. Proces ten możliwy jest głównie dzięki ścisłemu powiązaniu informacji pragmatycznej z informacją semantyczną. Ze szczegółowych analiz przygotowywanych przez Apresjana wynika, że ta wzajemna korelacja wynika z jednej strony z faktu, że komponenty seman-

język polski i opublikowane w: Apresjan (2012). Tłumacze tych artykułów w większości wykorzystali oryginalny rosyjski materiał przykładowy, czasami podając w nawiasach polskie odpowiedniki o podobnej wartości pragmatycznej.

tyczne znaczeń niektórych słów mają cechy zbliżone do pragmatycznych, zwłaszcza, gdy są nośnikami subiektywnych ocen, z drugiej zaś z tego, że nie-rzadko informacja pragmatyczna jest wbudowana bezpośrednio w znaczenie leksykalne słowa.

Jednostkami leksykalnymi wyspecjalizowanymi w ujęciu Apresjana w przekazywaniu informacji pragmatycznej są m.in. operatory gradacji, aproksymacji, limitacji, partykuły, wykrzykniki, różnego rodzaju komentarze aktualnej treści wypowiedzenia, tzw. markery dyskursu, przysłówki dozdaniove, czasowniki parentetyczne. Takie spojrzenie na te klasy wyrazowe wprowadzie różni podejście Apresjana od ustaleń przyjmowanych m.in. w semantycznej szkole warszawsko-toruńskiej (por. Danielewiczowa 2012; Grochowski, Kisiel i Żabowska 2014), ale zbliża do dominującego we współczesnych badaniach językoznawczych tzw. głównego nurtu traktowania części zamkniętych klas wyrazowych⁵ jako wyrażen nacechowanych pragmatycznie, powstających m.in. w procesie pragmatyzacji czy subiektywizacji (por. Traugott 2010; Heine 2013; Aijmer 2015; Brinton 2017; Heine et al. 2021). Przyjrzyjmy się pod tym kątem przykładowi polskiemu. W zdaniu *Nie był jeszcze **aż tak** otyły, żeby ludzie zwracali na to szczególną uwagę.* (NKJP) złożony wykładnik intensywności *aż tak* jest oczywiście śladem subiektywnej oceny nadawcy względem cechy obiektu, o którym on mówi, która to cecha – jak można przypuszczać na podstawie treści przedmiotowej zdania – musi mieć charakter skalarny. W zależności od przyjmowanego podejścia badawczego będziemy mogli tu mówić o znaczeniu leksykalnym tworzących omawianą konstrukcję jednostek lub o ich funkcji pragmatycznej. Wydaje się, że Apresjan skłaniał się ku tej drugiej interpretacji, która pozwalała mu traktować np. równoznaczne użycia przysłówków w znaczeniu leksykalnym i ich użycia nacechowane pragmatycznie jako różne manifestacje tego samego obiektu leksykograficznego. Innymi słowy, uznawał, że w zależności od funkcji mogą one bądź być determinantem czasownika, bądź operować nawet na całych strukturach wypowiedzeniowych, por. *Podlega **absolutnie** obowiązującemu prawu zachowania.* vs *Nie można formułować żadnych ocen, które byłyby **absolutnie** prawdziwe.* vs *Cały czas było **absolutnie** ciemno i cicho* vs ***Absolutnie** nikt nie wiedział, gdzie jesteście.*

Kontrastowanie tego rodzaju użyć, jako jedna z metod wydobywania znaczeń pragmatycznych w ujęciu Apresjana, pozwala stwierdzić, że nie ma między nimi różnic semantycznych, a jedynie pragmatyczne. Skrajnym przykładem wyrażen, w których funkcja pragmatyczna dominuje nad zredukowanym znaczeniem leksykalnym są operatory gradacji, por. *bardzo ostrożny,*

⁵ Podział na otwarte i zamknięte klasy wyrazowe za: Schachter i Shopen (2007: 1–60).

nadzwyczaj, strasznie, obłądnie, wybitnie, mocno ostrożny itd. Badacz zwraca również uwagę na zaliczane przez niego do jednostek o możliwym pragmatycznym statusie wyrażenia okazjonalne, używane w różnych funkcjach, np. ze względu na kontekst społeczny, jak chociażby zaimki inkluzywne, honoryfikatywne itp. Uważa zresztą, że wyrażenia deiktyczne i gramemy, zapewniające spójność znaczeń i sposobów ich wyrażania, stanowią jądro systemu pragmatycznego. Wydaje się zatem, że teza Apresjana o inherentnie pragmatycznym charakterze jednostek nieprzedmiotowego planu języka oraz niektórych przysłówków ma mocne podstawy empiryczne.

Również wyrazy autosemantyczne, tworzące klasy otwarte mogą, lecz nieco na innych zasadach niż niektóre jednostki synsemantyczne, być nośnikami sensów pragmatycznych w określonych użyciach. Będą to przeważnie przykłady, w których aktualizowane są konotacje takich wyrazów, różnego rodzaju presupozycje, illokucje czy implikatury konwersacyjne. W swoich opracowaniach Apresjan szczególną uwagę poświęca performatywom i konotacjom leksykalnym, o czym jeszcze będzie mowa niżej. Uczony zauważa, że komponent semantyczny w ich wypadku jest wprost proporcjonalny do stopnia pochodności takiego wyrazu. Podstawowe znaczenia i podstawy przekształceń, m.in. derywacyjnych i konstrukcyjnych, cechuje większy udział czystej semantyki niż znaczenia pochodne, implikowane przez struktury nadbudowane na wyrażeniach podstawowych czy konstrukcjach powstałych z użyciem takich wyrażen, por. *stuga (księcia)* vs *stuga narodu*.

Jurij Apresjan podkreśla pragmatyczny charakter parentezy, nie rozwijając jednak tego zagadnienia szczegółowo. Zwraca oczywiście uwagę na to, że konstrukcje wtrącone różnią się od zdań gospodarzy intonacją i szykiem, lecz pomija fakt podstawowy, a mianowicie to, że mają one charakter nieprzedmiotowy, gdyż odnoszą się zawsze do czyjejś aktualnej wypowiedzi, wnosząc do niej treści odnawcze i to właśnie dlatego ich stopień integracji ze zdaniem gospodarzem ma charakter hierarchicznie nadrzędny. Subiektywizują one wypowiedź przedmiotową, zakłócając możliwość jej oceny w kategoriach prawdy i fałszu. Apresjan pisze, że nadawca wtrącenia przytacza opinię innej osoby, nie biorąc na siebie odpowiedzialności za jej prawdziwość, co niezupełnie odpowiada wszystkim wypowiedziom z użyciami parentetycznymi, ale najczęściej dotyczy tzw. niefaktywnych czasowników parentetycznych (Urmson 1952), tzn. nieprzesadzających prawdziwości zdania, por. *Maria, jak się domyślasz, spotkała go wczoraj.* vs *Łało wtedy, pamiętam, jak z cebra.* Oczywiście w drugim przytoczonym zdaniu, niezależnie od koreferencji nadawcy mówiącego o swoich przeżyciach i nadawcy komentującego, stan rzeczy, o którym mowa, może, lecz nie musi odpowiadać obiektywnej rzeczywistości, gdyż orzekany jest na podstawie subiektywnych doświadczeń

epistemicznych wypowiadającego zdanie. W ten sposób także należałoby interpretować przywoływane przez Apresjana przykłady: *Znatoki sčitajut, čto oisetrovye ryby utratili svoj byloj vkus*. 'Znawcy uważają, że jesiotrowe ryby utraciły swój dawny smak.' vs *Osetrovye ryby, sčitajut znatoki, utratili svoj byloj vkus*. 'Jesiotrowe ryby, uważają znawcy, utraciły swój dawny smak.' (za: Apresjan 1995a: 141).

Inwersja neutralnego szyku, często połączona z emfazą i zmianą konturu intonacyjnego wypowiedzi bądź intonacyjnym wyeksponowaniem jakichś jej elementów również mogą być interpretowane pod kątem pragmatycznym. Częstym zabiegiem służącym tego typu pragmatycznemu wzmocnieniu przekazu jest zdaniem Apresjana inwersja podmiotu i orzeczenia. Warto w tym miejscu uzupełnić, że informację pragmatyczną mogą również wspierać: 1) nacechowane rozczłonkowanie aktualnej struktury informacyjnej wypowiedzi, m.in. za pomocą środków służących tematyzacji informacji zrematywowanej czy pseudozrematywowanej, por. *To właśnie była moja siostra, z którą on się ożenił.* czy *To, co zrobił, to ożenił się z moją siostrą.*; oraz 2) modyfikacja wypowiedzi deklaratywnych w niedeklaratywne za pomocą przekształceń wyłącznie konturu intonacyjnego wypowiedzi, por. *Pracuję z dwiema osobami: wiekowo – kobietami, życiowo – dziewczętami.* czy retoryczne *Kto z nas nie zna się na medycynie?* lub intonacji i innych zabiegów, np. poprzez wprowadzenie modyfikatorów deklaratywności, por. *Żeby chłop nie mógł z gołą babą w windzie...*, *Wielki mi profesor!* lub przekształceń szyku, por. *Już ja sobie z nią porozmawiam.*, *Milczałbyś lepiej.*

Spośród składniowych środków służących wyrażaniu informacji pragmatycznej Jurij Apresjan zwraca uwagę na struktury niekompletne jako typowo pragmatyczne (por. przykład wyżej). Natomiast do morfologicznych środków będących nośnikami informacji pragmatycznej zalicza hiperboliczną liczbę mnogą o funkcji wykładnika konsternacji, rozdrażnienia i innych emocji negatywnych oraz formy wtórnego imperatywu m.in. w funkcjach modalnych, a także wtórnego aspektu. Poza jednak wymienieniem kilku specyficznie rosyjskich przykładów, problematyki tej nie rozwija.

Cechą definicyjną pragmatyki, zdaniem Apresjana, jest – jak to zostało powiedziane wyżej – wyrażanie przez nadawcę określonych ocen w stosunku do trzech aspektów komunikacji: rzeczywistości, o której mowa, treści przekazu i jego odbiorcy.

Mówiący może przypisywać rzeczywistości ocenę ogólną, ilościową lub woli tywną. Ocena ogólna jest w zasadzie, w ujęciu Apresjana, oceniającym komponentem znaczenia wyrazów wydobywanym najczęściej w kontraście, jak np. w wypadku szeregów synonimicznych słów, które – przy tym samym podstawowym znaczeniu – różnicuje sposób postrzegania działań wykonawcy,

por. *inspirator*, *podżegacz*, *prekursor*⁶. Ocena ilościowa dokonywana jest za pomocą operatorów limitacji typu *aż*, *raptem* itd. Mówiacy w takich wypadkach określa, że tego, o czym mowa, jest mniej lub więcej niż można się było spodziewać. Za pomocą oceny wolitywnej nadawca wypowiedzi identyfikuje stan rzeczy, o którym mówi, jako niepożądany lub pożądany bądź nieoczekiwany lub oczekiwany (spodziewany). Oceny tego rodzaju dokonywane mogą być z użyciem wyspecjalizowanych w tym celu konstrukcji, jak np. polskie *wziął i _ł*. Apresjan zwraca także uwagę na możliwość aktualizacji tego sensu za pomocą rosyjskiej enklityki *-to* dołączanej do nominalnej części zdania, por. *Annuška, naša Annuška! S Sadovoj! Èto eo rabota! Vzglja ona v bakalee podsolnečnogo masła, da litrovku-to o vertušku i razbej*. W języku polskim taka funkcja realizowana jest przez modyfikatory deklaratywności wypowiedzi wykrzyknikowych, za pomocą których mówiący komunikuje, że to, o czym mowa, zaszło w sposób niespodziewany z dużą intensywnością, por. polski przekład rosyjskiego cytatu w tłumaczeniu Przebindów *Annuska, nasza Annuska! Z Sadowej! To jej robota. Kupiła w spożywczym olej słonecznikowy i jak nie rąbnie litrową butelką o kołowrotek!* Ocena tego rodzaju zazwyczaj dokonywana jest za pomocą wykładników postawy emocjonalnej, mieszania rejestrów, co samo w sobie może być uznane za zjawisko zaskakujące, nieoczekiwane. Przykładowo podobny sens do tego aktualizowanego przez *jak nie* + czasownik można wydobyć poprzez wprowadzenie do wypowiedzi onomatopeicznego *trach! / trzask!*, czym się posłużyli Lewandowska i Dąbrowski w swoim przekładzie *Mistrza i Małgorzaty*.

Stosunek mówiącego do treści wypowiedzi Apresjan omawia na przykładzie ocen jej prawdziwości oraz ocen dokonywanych na podstawie parametru funkcji illokucyjnej. Wykładnikami tej pierwszej oceny są partykuły epistemiczne, operatory ewidencjalności, przysłówki modalne, frazy przysłówkowe, parentetyczne czasowniki epistemiczne, a także środki wyrażające ironiczną negację, por. *niewątpliwie*, *prawdopodobnie*, *najwyraźniej*, *naprawdę*, *oczywiście*, *widocznie*, *jakoby*, *rzekomo*, *a jakże*, *no ba*. Interesującym zjawiskiem w tej grupie jest możliwość aktualizowania przez niektóre jej wykładniki sensów odsyłających do różnych stopni asercji, jak np. ros. *naviernoe* czy pol. *pewnie*. Zgodnie z zazwyczaj przyjmowaną definicją pragmatyki jej przedmiotem są znaczenia pozbawione możliwości oceny pod kątem ich prawdziwości bądź fałszywości (por. Kempson 1988). Ustalenia Apresjana nie stoją w opozycji wobec tej tezy, gdyż Uczonego interesują nie tyle warunki prawdziwościowe danego stanu rzeczy, ile postawa epistemiczna nadawcy,

⁶ Jurij Apresjan wykorzystuje do ilustracji tej oceny przykład słów *iniciator* – *začinščik* – *zastrelščik*, które jego zdaniem nie różnią się znaczeniem, a jedynie oceną działań wykonawcy, od neutralnej, poprzez pozytywnie waloryzowaną, do negatywnej.

jego subiektywny stosunek co do możliwości zajścia bądź nie tego stanu rzeczy, o którym mówi. Jak to już zostało powiedziane wyżej, w polskiej tradycji badań semantycznych wykładniki pewności, hipotetyczności, przeświadczenia itp. traktowane są jako jednostki leksykalne wprowadzające niesamodzielne semantycznie, ale niepozbawione semantyki (Grochowski 2014). Apresjan nie bez uzasadnionych powodów widzi w nich przede wszystkim pragmatyczne sygnały ocen nadawcy komunikatu w stosunku do tego, o czym mowa.

Jednostek języka w określonym kontekście używamy m.in. po to, aby informować, ostrzegać, prosić, nakazywać, apelować, obiecywać, gratulować itp. Czasowniki odpowiadające tym czynnościom funkcjonują jako wykładniki illokucyjnych aktów mowy, które można uznać za udane lub fortunate albo wiążące, jeśli w określony sposób zmieniają sytuację normatywną jego odbiorcy i nadawcy. Apresjan interpretuje funkcję illokucyjną w kategoriach oczekiwania mówiącego co do tego, w jaki sposób odbiorca powinien zdekodować daną wypowiedź. Naturalnymi sygnałami aktów illokucyjnych są oczywiście odpowiednie czasowniki, niekiedy można wnioskować o typie aktu na podstawie fortunności użycia epistemicznych wyrazów nieprzedmiotowego planu wypowiedzi w funkcji responsywnej, np. *prawdopodobnie*, *pewnie*, *oczywiście* (por. *On się zmęczył?* – **Pewnie* / *prawdopodobnie* / *jeszcze czego*), jednak w wielu wypadkach – jak zauważa Apresjan – wypowiedzi o sile illokucyjnej pozbawione są jakichkolwiek środków ściśle językowych. Ich odbiorca wnioskuje o intencji nadawcy na podstawie ogólnej wiedzy o świecie, o aktualnej sytuacji, o regułach kooperacji.

O statusie nadawcy i odbiorcy mogą świadczyć różne środki leksykalne i gramatyczne, za pomocą których wnioskujemy o możliwym wieku uczestników aktu komunikacji, panującej między nimi hierarchii, stopniu ich zażyłości itp. Przede wszystkim ocena tego typu dokonywana jest za pomocą formuł grzecznościowych, zaimków, zwrotów adresatywnych czy użycia form o semantyce imperatywu bądź optatywu. Ich znak wartości i pełnione przez nie funkcje pragmatyczne różnią się w zależności od formy, np. inne funkcje mają formy liczby pojedynczej wyrażań adresatywnych czy apeli, a inne – mnogiej, i sytuacji, np. inkluzywne *my* stosowane przez lekarza może zostać zinterpretowane jako próba rozmycia jednostkowości i wyjątkowości pacjenta, a egalitarne *ty* jako chamska próba naruszenia prywatnej sfery odbiorcy. We wszystkich podobnych wypadkach związanych z dokonywaniem oceny odbiorcy również sam nadawca – zdaniem Apresjana – rysuje w sposób niezamierzony swój własny autoportret językowy, niechcący wydaje sam o sobie opinię.

Z leksykograficznego punktu widzenia tylko pewne informacje pragmatyczne można uznać za istotne i leksykograficznie relewantne, możliwe do odnotowania w słowniku objaśniającym danego języka. Z reguły opisy prag-

matyki lingwistycznej koncentrują się na konotacjach leksykalnych, aktach illokucyjnych i perlokucyjnych, performatywach, wyrażeniach okazjonalnych, postawach propozycyjalnych, presupozycjach czy implikaturach konwersacyjnych. W koncepcji Apresjana słownik powinien uwzględniać: 1) informację o nacechowaniu stylistycznym rejestrowanych w nim wyrazów, czemu służą pragmatyczne kwalifikatory stylistyczne, łącznie z oceniającymi, 2) cechy pragmatyczne leksemu, a zwłaszcza jego charakter performatywny, 3) nietypowe funkcje illokucyjne leksemu oraz inne elementy „modalne”, jak chociażby pozycja nadawcy czy odbiorcy jako lokalizatora aktów mowy, 4) status nadawcy i odbiorcy identyfikowany na podstawie jednostki leksykalnej, oraz 5) konotacje, stanowiące dla Apresjana reprezentowany przez leksem świat kulturowy i symboliczny. Jak widać z porównania ogólnej problematyki pragmalingwistycznej z jej tematyką możliwą do leksykograficznego sformalizowania, Apresjan pomija implikatury konwersacyjne, których nośnikiem są aktualizowane wypowiedzi i w związku z tym nie da się ich w prosty sposób przyporządkować do poszczególnych jednostek rejestrowanych w słownikach. Z podobnych prawdopodobnie względów pomija presupozycje pragmatyczne. Nie znajdziemy w obszarze jego zainteresowania również wykładników czynności perlokucyjnych, choć przecież odróżnia je od skutków illokucyjnych. Ponieważ jednak informacja illokucyjna podawana jest w opracowanych przez niego słownikach (mam na myśli głównie *Aktywny słownik języka rosyjskiego*, por. Apresjan 2010, 2014a, 2014b; Apresjan et al. 2017, 2023) tylko w wyjątkowych wypadkach, to siłą rzeczy aspekt perlokucyjny musi być przez niego pomijany, gdyż, żeby w ogóle można było o nim mówić, muszą wystąpić skutki perlokucyjne, te zaś są niekonwencjonalnymi skutkami czynności illokucyjnych w sferze umysłowej, uczuciowej i wolitywnej odbiorcy (por. Czeakańska 2017), co z leksykograficznego punktu widzenia jest trudne, jeśli w ogóle możliwe do udokumentowania.

W koncepcji Apresjana zwraca się wielokrotnie uwagę na fakt, że cechy pragmatyczne, poza wyrazami nacechowanymi stylistycznie, z reguły nie przynależą leksemom, lecz poszczególnym jego (słowo)formom, np. performatywność właściwa jest przede wszystkim czasownikom w 1. osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego trybu oznajmującego strony czynnej, nietrywialne funkcje illokucyjne najczęściej pełnią formy i konstrukcje związane bezpośrednio z rolą nadawcy i odbiorcy, a zatem oparte na czasownikach w trybie rozkazującym, w formie pierwszo- i drugoosobowej, a konotacje wytrącają się czy są blokowane np. w pewnych użyciach rzeczowników w liczbie mnogiej, por. ros. *voda* z konotacją ‘coś, co jest pozbawione treści’.

Nie jest moim celem szczegółowe streszczanie poglądów Jurija Apresjana na temat jego rozumienia aktów illokucyjnych, performatywów czy konotacji,

dlatego w podsumowaniu poprzestanę na omówieniu pewnej kwestii ogólnej, charakterystycznej dla całej koncepcji pragmatyki lingwistycznej badacza.

Jurij Apresjan rozumie pragmatykę nieco wężziej niż to zazwyczaj się przyjmuje we współcześnie prowadzonych badaniach pragmalingwistycznych. Ma ona dla niego charakter stabilny, językowo utrwalony dzięki m.in. ścisłym związkom informacji pragmatycznej z semantyczną, o czym już była mowa. Wydobywane przez Apresjana cechy pragmatyczne wprawdzie nie wchodzą do wąsko, powiedzielibyśmy: bardzo ogólnie, rozumianej semantyki wyrazów, lecz są istotne z semantycznego punktu widzenia, gdyż na ich podstawie wyodrębniają się znaczenia leksykalne nowych jednostek o kształcie tożsamym z kształtem jednostek z pewną cechą pragmatyczną, por. *osioł* ‘zwierzę’ z konotacją tępoty i uporu i *osioł* o znaczeniu leksykalnym ‘głupi człowiek’. Ponadto w wielu wypadkach właśnie na cechach pragmatycznych opierają się zleksykalizowane w języku konstrukcje wielowyrazowe, związki o charakterze idiomatycznym i derywaty słowotwórcze. Funkcje pragmatyczne bywają niezwykle produktywne w wypadku regularnej metaforyzacji wyrazów, tworzenia struktur porównawczych i innych procesów językowych. W rezultacie – jak pisał Apresjan już w *Semantyce leksykalnej* – „cecha, która jest asocjacyjna i pragmatyczna dla danego znaczenia leksykalnego, okazuje się cechą istotną i semantyczną dla drugiego znaczenia” (Apresjan 1995b: 68).

Apresjana interesuje pragmatyka istotna z leksykograficznego punktu widzenia. Jej elementy, jak uważał już w okresie, gdy tworzył podwaliny pod swoją teorię, ostatecznie nazwaną *integralnym opisem języka*, powinny być odnotowywane w słownikach w zależności od cechy lub wyrazu bądź łącznie z właściwą definicją leksykalną (jak w wypadku wyrażen modalnych, partykuł, modyfikatorów deklaratywności itp.), bądź w specjalnej konotacyjnej czy pragmatycznej strefie (jak w wypadku konotacji, niektórych własności illokucyjnych czy performatywności, zwłaszcza gdy jest to cecha nieoczywista). Elementy pragmatyki wreszcie powinny być podstawą definiowania znaczeń przenośnych, które nie mają ze znaczeniem podstawowym wyrazu wspólnych cech semantycznych.

Różnica między semantyką znaku a jego pragmatyką wydobywana jest często w skonstrastowanych ze sobą użyciach. Cechy znaczeniowe w zależności od tego, czy należą do semantyki, czy pragmatyki znaku, rodzą zupełnie inne stosunki między znakami. W wypadku funkcji pragmatycznych są one oparte najczęściej na zsubiektywizowanym oglądzie rzeczywistości, tego, co się mówi, i tego, do kogo się mówi, wyrażanym poprzez najrozmaitsze oceny.

Przegląd podstawowych założeń związanych z pojęciem pragmatyki w koncepcji Jurija Apresjana i analizowanych w niej typów informacji prag-

matycznej pozwala postawić hipotezę odnośnie do jej miejsca w ramach teorii integralnego opisu języka. Wydaje się, że Apresjan widzi pragmatykę nie tyle przez pryzmat semantyki, lecz leksykografii, konkretnego opisu konkretnych obiektów języka. Taka optyka pozwala dowartościować pragmatyczne elementy znaczeń i w wielu wypadkach traktować je niemal na równi z elementami semantycznymi, choć już nie syntaktycznymi. Zgodnie bowiem ze stosowanym przez Uczzonego opisem żadna cecha pragmatyczna, nawet o bardzo silnym statusie, nie może służyć objaśnianiu ograniczeń selektywnych opartych na własnościach syntagmatycznych wyrażeń.

Literatura

- Aijmer Karin, 2015, *Pragmatic markers*, [w:] *Corpus pragmatics: A handbook*, red. Karin Aijmer i Christoph Rühlemann, Cambridge: Cambridge University Press, s. 195–218.
- Apresjan Juri, 2000, *Systematic lexicography*, tłum. Kevin Windle, Oxford: Oxford University Press.
- Apresjan Jurij D., 1967, *Èksperimental'noe issledovanie semantiki russkogo glagola*, Moskwa: Izdatel'stvo „Nauka”.
- Apresjan Jurij D., 1974, *Leksičeskaja semantika: Sinonimičeskie sredstva jazyka*, Moskwa: Izdatel'stvo „Nauka”.
- Apresjan Jurij D., 1986, *Performativy v grammatike i v slovare*, „Izvestija Akademii Nauk SSSR Serija literatury i jazyka” 45(3), s. 208–223.
- Apresjan Jurij D., 1988a, *Glagoly momental'nogo dejstvijsa i performativy v russkom jazyke*, [w:] *Rusistika segodnja. Jazyk: sistema i ee funkcionirovanie*, red. Ju. N. Kaulov, Moskwa: Nauka, s. 57–78.
- Apresjan Jurij D., 1988b, *Pragmatischekaja informacija dlja tolkovogo slovarja*, [w:] *Pragmatika i problemy intensivnosti*, red. Nina D. Arutjunova, Moskwa: Institut jazykoznanija AN SSSR, s. 7–44.
- Apresjan Jurij D., 1990, *Tipy leksikografičeskoj informacii ob označajuščem leksemy*, [w:] *Tipologija i grammatika*, red. Viktor S. Hrakovskij, Moskwa: Nauka, s. 91–108.
- Apresjan Jurij D., 1992, *Konnotacii kak čast' pragmatiki slova (leksikografičeskij aspekt)*, [w:] *Russkij jazyk: Problema grammatičeskoj semantiki i očnonye faktory v jazyke*, red. Majja V. Ljapon, Moskwa: Izdatel'stvo „Nauka”, 45–62.
- Apresjan Jurij D., 1995a, *Integral'noe opisanie jazyka i sistemnaja leksikografija* (Izbrannye trudy, t. 2), Moskwa: Škola „Jazyki russkoj kul'tury”.
- Apresjan Jurij D., 1995b, *Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskie sredstva jazyka*, izd. 2. ispravlennoe i dopolnennoe (Izbrannye trudy, t. 1), Moskwa: Škola „Jazyki russkoj kul'tury”.
- Apresjan Jurij D. (red.), 2010, *Prospekt aktivnogo slovarja russkogo jazyka*, Moskwa: Jazyki slavjanskih kul'tur.
- Apresjan Jurij D., 2012, *Z warsztatu leksykografa*, Zofia Zaron (red.), tłum. Piotr Sobotka, Maksim Duszkin, Jolanta Chojak i Aleksandra Sobotka, Warszawa: Wydział Polonistyki UW – Pracownia Pragmatyki i Semantyki Językoznawczej IPS – BEL Studio.

- Apresjan Jurij D. (red.), 2014a, *Aktivnyj slovar' russkogo jazyka*, t. 1: A–B, Moskwa: Jazyki slawjanskoj kul'tury.
- Apresjan Jurij D. (red.), 2014b, *Aktivnyj slovar' russkogo jazyka*, t. 2: V–G. Moskwa: Jazyki slawjanskoj kul'tury.
- Apresjan Jurij D., Valentina Ju. Apresjan, Irina V. Galaktionova i Boris L. Iomdin (red.), 2017, *Aktivnyj slovar' russkogo jazyka*, t. 3: D–Z, Moskwa/Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija.
- Apresjan Jurij D., Apresjan Valentina Ju., Galaktionova Irina V., Iomdin Boris L. (red.), 2023, *Aktivnyj slovar' russkogo jazyka*, t. 4(1): I–J, Moskwa: MCNMO.
- Awdiejew Aleksy, 1987, *Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzi (Rozprawy Habilitacyjne Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 117), Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Brinton Laurel J., 2017, *The evolution of pragmatic markers in English: Pathways of change*, Cambridge/New York/Port Melbourne/Delhi/Singapore: Cambridge University Press.
- Carnap Rudolf, 1942, *Introduction to semantics*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Czekańska Monika, 2017, *Polskie czasowniki nakłaniania jako nazwy tzw. czynności perlokucyjnych*, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Danielewiczowa Magdalena, 2012, *W głąb specjalizacji znaczeń. Przysłówkowe metapredykaty atestacyjne*, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Davis Steven, 1991, *Pragmatics: A reader*, New York/Oxford: Oxford University Press.
- Grochowski Maciej, 2014, *Pojęcie jednostki funkcyjnej. Z historii metodologii składni polskiej*, [w:] *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*, red. Krystyna Kleszczowa, Anna Szczepanek, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 13–23.
- Grochowski Maciej, Kisiel Anna, Żabowska Magdalena, 2014, *Słownik gniazdowy partykuł polskich*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Heine Bernd, 2013, *On discourse markers: Grammaticalization, pragmaticalization, or something else?*, "Linguistics" 51(6), s. 1205–1247.
- Heine Bernd, Kaltenböck Gunther, Kuteva Tania, Long Haiping, 2021, *The rise of discourse markers*, Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Katz Jerrold J., 1966, *The philosophy of language (Studies in Language)*, New York/London: Harper & Row.
- Katz Jerrold J., 1977, *Propositional structure and illocutionary force: A study of the contribution of sentence meaning to speech acts*, New York: Thomas Y. Crowell.
- Kempson Ruth M., 1988, *Grammar and conversational principles*, [w:] *Linguistics: The Cambridge survey*, t. 2: Linguistic theory: Extensions and implications, red. Frederick J. Newmeyer, Cambridge: Cambridge University Press, s. 139–163.
- Morris Charles W., 1938, *Foundations of the theory of signs (International Encyclopedia of Unified Science*, t. 1(2): Foundations of the Unity of Science), Chicago: The University of Chicago Press.
- Morris Charles, 1946, *Signs, language, and behavior*, New York: Prentice-Hall.
- Morris Charles, 1971, *Writings on the general theory of signs (Approaches to Semiotics*, t. 16), The Hague/Paris: Mouton.
- Peirce Charles Sanders, 1998, *The essential Peirce: Selected philosophical writings*, red. Nathan Houser et al., t. 2: (1893–1913), Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press.

- Schachter Paul i Timothy Shopen, 2007, *Parts-of-speech systems*, [w:] *Language typology and syntactic description*, wyd. 2., t. 1: Clause structure, red. Timothy Shopen, Cambridge/New York/Melbourne/Madrid/Cape Town/Singapore/São Paulo: Cambridge University Press, s. 1–60.
- Traugott Elizabeth Closs, 2010, *(Inter)subjectivity and (inter)subjectification: A reassessment*, [w:] *Subjectification, intersubjectification and grammaticalization* (Topics in English Linguistics, t. 66), red. Kristin Davidse, Lieven Vandelaanotte i Hubert Cuyckens, Berlin/New York: De Gruyter Mouton, s. 29–71.
- Trzebińska Joanna, Czoska Agnieszka, 2016, *Implikatury*, [w:] *Przewodnik po filozofii języka*, red. Joanna Odrowąż-Sypniewska, Kraków: Wydawnictwo WAM, s. 413–445.
- Ullmann Stephen, 1957, *The principles of semantics*, Oxford: Basil Blackwell.
- Urmson James O., 1952, *Parenthetical verbs*, “Mind” 61(244), s. 480–496.
- Witek Maciej, 2016, *Akty mowy*, [w:] *Przewodnik po filozofii języka*, red. Joanna Odrowąż-Sypniewska, Kraków: Wydawnictwo WAM, s. 367–412.

Streszczenie: Autor omawia rozumienie pragmatyki w pismach Jurija D. Apresjana, umieszczając to pojęcie na tle koncepcji semiotycznych. Przedstawia ponadto ewolucję poglądów lingwisty w interesującym obszarze. Początkowo, podobnie jak Charles Morris, uczony łączył pragmatykę z badaniami relacji wyrażań językowych do ich interpretatorów. Kolejne prace Apresjana przyniosły zmianę tej perspektywy. Badacz zaczął pojmować pragmatykę jako utrwalony w języku stosunek nadawcy do rzeczywistości, treści swojego przekazu i odbiorcy. Artykuł zawiera omówienie roli pragmatyki w ramach teorii integralnego opisu języka, która została zaproponowana przez Apresjana jako efekt jego długoletnich badań leksykograficznych, semantycznych i składniowych. Analizowane są również językowe wykładniki informacji pragmatycznej, rodzaje ocen nadawcy w stosunku do aspektów pragmatycznych znaku oraz mechanizmy pragmatyczne istotne z leksykograficznego punktu widzenia.

Słowa kluczowe: teoria języka; pragmatyka; semantyka; leksykografia; historiografia lingwistyczna